

Keszi-Harmati Sándor

Népesedés és társadalmi hatékonyság

Korunk, 1984/4.

Az elmúlt évben a születési arányszám hazánkban jelentősen csökkent. A Román Kommunista Párt Politikai Végrehajtó Bizottsága a kialakult helyzetet elemezve megállapította, hogy a jelenség egyik oka a terhességmegszakítást szabályozó törvényes előírások megszegésében keresendő. Ezt adatok igazolják: 1983-ban 742 ezer terhes nőt vettek nyilvántartásba, akik közül több mint 420 ezernél művileg szakították meg a terhességet. Így tehát egy élve születettre lényegében 1,5 terhességmegszakítás jutott.

Ezzel a demográfiai magatartással nem valósulhatnak meg a pártunk programjában megfogalmazott népesedési előirányzatok, amelyek *normális népszaporulat biztosításával a lakosság helyes korcsoportarányának a kialakítását, népünk fiatalságának fenntartását kívánják elérni*. Mindez egyértelműen mutatja, hogy államunk demográfiai politikája pronatalista (születéspárti), hiszen csak így lehet teljességükben kiaknázni azokat a nagyszerű távlatokat, amelyeket a szocialista termelési viszonyok, s az eddig elért eredmények nyitottak meg és kínálnak a termelőerők szüntelen fejlesztéséhez, egész népünk életszínvonalának emeléséhez.

A népesség és a gazdaság kölcsönös viszonya szempontjából egy fejlődő ipari országban nagy jelentősége van – A. Sauvy szerint – a népesség kormegoszlásának és változása mértékének. A népesség korszerkezeti összetételétől függ ugyanis – egyéb körülményeket változatlanul véve – a népesség aktív és inaktív népesség közötti megoszlása, lényegében tehát az a „teher”, amelyet a munkaképes népességnek viselnie kell a munkába még nem állott s a munkából már kilépett népesség eltartására.

A termékenység csökkenése kedvezőtlen hatást gyakorol a népesség kor szerinti összetételére. Ezt a kedvezőtlen hatást legjobban a népesedési modellek segítségével vizsgálhatjuk.

Stabil népesedési modellek nemek szerinti kormegoszlása a termékenység különböző szintjeinek és azonos halandósági szintnek megfelelően

Születéskor várható élettartam*:	FÉRFIAK 68,6 ÉV						NŐK 72,5 ÉV				
	Női bruttó	0,8	1,0	1,5	2,0	2,5	0,8	1,0	1,5	2,0	2,5
reprodukciós arányszám:											
Korcsoportok:											
5 évnél fiatalabb	531	6,7	10,5	13,7	16,4	4,7	6,4	10,2	13,4	16,2	
5–14 éves	10,8	13,5	19,0	23,0	26,0	10,1	12,8	18,4	22,6	25,6	
15–64 éves	66,1	63,9	62,5	58,2	54,1	63,3	63,8	61,5	57,7	53,9	
65 éves és idősebb	18,0	13,9	8,0	5,1	3,5	21,9	17,0	9,9	6,3	4,3	
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Átlagos életkor	41,6	37,7	30,8	26,5	23,4	43,6	39,4	32,0	27,3	24,1	

* Feltétlenül különbséget kell tennünk „átlagos életkor” és „születéskor várható élettartam” között: az átlagos életkor (vîrsta medie) valamely népesség tagjainak átlagos életkorát jelenti; a születéskor várható

élettartam vagy egyszerűen élettartam (durata medie a vietii) azt mutatja, hogy az adott év vagy adott időszak halandósági viszonyai közepette a születendő egyén átlagosan hány életévet élhet meg.

Az itt bemutatott elméleti modell áttekintést ad arról, hogy a termékenység változása miként befolyásolja a korösszetételt. A táblázatban mindkét nemnél öt populációt tüntettünk fel, a termékenység öt különböző szintje szerint, de azonos halandóság mellett (a férfiaknál 68,6, a nőknél 72,5 év – születéskor várható – átlagos élettartamnak megfelelően). A termékenységi szinteket a női bruttó reprodukciós arányszámmal fejeztük ki, azzal a számmal, amely azt mutatja, hogy egy nő átlagosan hány leánygyermeknek ad életet. A rövideg kedvéért nagy korcsoportokat alkalmaztunk, de még így is szembetűnik a korstruktúrában néhány jellegzetes különbség: a demográfiai öregedést kifejező arány csökkenése a termékenységi szintek emelkedésével párhuzamosan, és megfordítva.

A korstruktúrának a táblázat mutatta számottevő eltérését teljeséggel a termékenységi szintek különbözősége idézi elő: minél alacsonyabb a termékenység szintje, annál idősebb a szóban forgó népesség. Ha a bruttó reprodukciós arányszám 0,8 (ez közelíti meg legjobban jelenlegi helyzetünket) vagy kisebb, az 5 éven aluli gyermekek aránya 5,1%-nál alacsonyabb lenne (az 5–14 éveseké csak kevéssel haladná meg a 10%-ot). A másik oldalon a 65 évesnél idősebb népesség a férfiaknál 18,0, a nőknél 21,9%-ot tenne ki.

Amennyiben a bruttó reprodukciós arányszám 1,5 vagy ennél magasabb (megfelel a családonkénti 3–4 gyermekes törekvésnek), a népesség több mint 10%-a 5 évesnél fiatalabb, az 5–14 évesek aránya meghaladja a 18%-ot. A másik oldalon a 65 év fölöttiek aránya a férfiaknál a 8, a nőknél pedig a 9,9%-ot nem haladja meg.

A táblázatból az is kiderül, hogy a népesség átlagos életkora és a termékenységi szintek között fordított összefüggés áll fenn: amennyiben növekszik a bruttó reprodukciós arányszám, csökken a népesség átlagos életkora; és megfordítva: az alacsonyabb termékenységi szintek magasabb átlagos életkorhoz vezetnek.

Ezek a népesedési modellek hozzásegítenek, hogy a különböző termékenységi szinteknek megfelelően megállapíthassuk a kor szerinti eltartottsági arányt, vagyis az 1000 munkaképes korban lévő személyre jutó fiatalok (0–14 éves korúak) és öregek (65 év fölöttiek) számát:

Születéskor várható élettartam:	FÉRFIAK 68,6 ÉV					NŐK 72,5 ÉV				
	0,8	1,0	1,5	2,0	2,5	0,8	1,0	1,5	2,0	2,5
Bruttó reprodukciós arányszám:										
0–14 évesek	241	316	472	630	820	234	301	465	624	776
65 év fölöttiek	272	217	128	88	65	346	266	161	109	79
Összesen	513	533	600	718	885	580	567	626	733	855

A táblázatból kitűnik, hogy a termékenység csökkenésével párhuzamosan a fiatalok eltartottsági terhe csökken, viszont erőteljesen növekszik az időskorúak eltartottsági terhe. A termékenység növekedésénél viszont csökken az időskorúak eltartottsági terhe, s növekszik a fiataloké. Ez utóbbi a kedvező, ugyanis az időskorúak

jóval többet fogyasztanak, mint a fiatalok. „Ami a fogyasztást illeti – állapítja meg A. Sauvy – az időseké többszöröse a gyermekek fogyasztásának.”

Az alacsony termékenységi szint által kialakított korstruktúra módosításokat fog megkövetelni majd a társadalmi termelés szerkezetében is. A ruházati iparban gyermekholmik helyett részben az időskorúaknak szükséges meleg és kényelmes ruházati cikkeket kell gyártani. Kisebb mértékben ugyanez az élelmiszeriparra is. Bővíteni kell továbbá a különböző protéziseket előállító iparágakat is.

A termékenység szintjében és szerkezetében bekövetkezett változások a népesség nemek szerinti összetételére is hatással lehetnek. Megfigyelték, hogy a születések nemek szerinti megoszlása az anya életkorával és a születési sorszámmal is összefügg. A fiúszületések aránya a 20 év alatti fiatal anyáknál a legmagasabb, és a korral csökken 25 éves korig, idősebb korban viszont aránylag stabil. Ugyancsak a legmagasabb a fiúszületések aránya és első születek között (106–108 fiú/100 leány); ez a születési sorszám növekedésével némileg csökken.

A csökkenő termékenység, mivel a népesség előregedéséhez vezet, növekvőleg hat az átlagos halandóságra. Ez az oka annak, hogy egyes nyugat-európai országokban az általános halandóság emelkedőben van.

Az idősek nemcsak anyagi terhükkel nehezednek majd a társadalomra, hanem kihatnak más vonatkozásban is a fejlődésre. A sok idős személyből összetevődő társadalomból hiányzik a vitalitás, a kezdeményezőerő, az újítás szelleme, az alkalmazkodóképesség, s inkább a biztonságra, a meglévő értékek megtartására törekszik. Az öregek társadalma általában konzervatív.

Az elmondottakat összegezve, a termékenységi szint múlt évi értékének fenntartása a gazdasági élet összezsugorodásában, beszűkülésben, a népesség vitalitásának elvesztésében, gazdasági leromlásban mutatkoznék meg. Következésképpen mind a családoknak, mind a társadalmi szervezeteknek és az államnak mindent el kell követniük a születések növelése érdekében, s el kell érni országos viszonylatban a 19–21%-es születési arányszámot. Minden családban átlagosan 3–4 gyermekre van szükség, mert – mint Nicolae Ceaușescu elvtárs megállapította – „népünk [...] jövője, léte életerejéhez, fiatalságához, tehát születési arányszámához, a népesség szüntelen gyarapodásához kapcsolódik”.

Népesedéspolitikai erőfeszítéseinket az elkövetkezendő években arra kell összpontosítanunk, hogy a 3–4 gyermekes családonkénti szaporulat valósággá váljék.